

Temanotat

Aktivisme i Vest-Sahara

Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon (Landinfo) skal som faglig uavhengig enhet innhente og analysere informasjon om samfunnsforhold og menneskerettigheter i land som Utlendingsdirektoratet (UDI), Utlendingsnemnda (UNE) og Justis- og beredskapsdepartementet har behov for kunnskap om.

Landinfos rapporter og temanotater er basert på opplysninger fra både åpne og anonyme kilder. Opplysningene er innsamlet og behandlet i henhold til kildekritiske standarder.

Informasjonen som blir lagt fram i rapportene og temanotatene, kan ikke tas til inntekt for et bestemt syn på hva praksis bør være i utlendingsforvaltningens behandling av søknader. Landinfos rapporter og temanotater er heller ikke uttrykk for norske myndigheters syn på de forhold og land som omtales.

© Landinfo 2015

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Landinfo er enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov.

Alle henvendelser om Landinfos rapporter kan rettes til:

Landinfo
Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon

Storgata 33 A

Postboks 8108 Dep

N-0032 Oslo

Tel: 23 30 94 70

E-post: landinfo@landinfo.no

www.landinfo.no

SUMMARY

Western Sahara is a disputed territory claimed by both Morocco and the Sahrawi Arab Democratic Republic, led by the Polisario movement. Morocco and Polisario were at war from the withdrawal of colonial power Spain in 1976 up until the signing of a ceasefire in 1991. The period from 1976 to 1991 was characterized by extensive human rights violations on both sides of the conflict. Although the human rights situation has improved since 1991, human rights abuses still persist in the area. In Moroccan-controlled Western Sahara, criticism of Morocco's policies is perceived as an attack on the kingdom's territorial integrity, and "anti-Moroccan" activism of any form is condemned. Freedom of association and assembly are also restricted. While Morocco used to sentence activists to long prison sentences, today most detained activists are released within a relatively short period of time, often without being formally charged. Some of the activists are victims of violence during demonstrations and detention.

SAMMENDRAG

Vest-Sahara er et omstridt landområde som både Marokko og Den saharaviske arabiske demokratiske republikk, ledet av Polisario, krever råderett over. Marokko og Polisario var i krig fra 1976, da kolonimakten Spania trakk seg ut av området, og frem til undertegnelsen av en våpenhvileavtale i 1991. I perioden 1976 til 1991 ble det begått omfattende menneskerettighetsbrudd på begge sider av konflikten. Til tross for at menneskerettighetssituasjonen har bedret seg etter 1991, foregår det fremdeles brudd på menneskerettighetene i området. I marokkansk-kontrollert Vest-Sahara anses kritikk av statens politikk for å være et angrep på Marokkos territoriale integritet, og «anti-marokkansk» aktivisme tolereres ikke. Det er også restriksjoner på organisasjons- og forsamlingsretten. Mens marokkanske myndigheter tidligere dømte aktivister til lange fengselsstraffer, blir de fleste anholdte aktivister i dag som regel løslatt etter forholdsvis kort tid, uten tiltale. Noen aktivister blir utsatt for vold under demonstrasjoner og ved anholdelse.

INNHold

1. Innledning	5
1.1 Bakgrunn for konflikten	5
1.2 Utvikling i menneskerettighetssituasjonen	7
1.3 Kildetilfang	8
2. Kort om saharawiene	8
3. Aktivisme i Vest-Sahara	10
3.1 Organisasjonsfrihet	10
3.2 Forsamlingsfrihet	11
3.3 Myndighetenes kartlegging av aktivister	12
3.4 Myndighetenes reaksjoner mot aktivister	12
3.4.1 Bruk av fysisk makt under demonstrasjoner	12
3.4.2 Fengslinger og rettssaker	14
3.4.3 Rettferdig rettergang	15
3.4.3.1 Rettssaken etter Gdim Izik	16
3.4.4 «Politiske fanger» vs. legitim straffefølgelse	17
3.4.5 Andre reaksjoner	17
3.4.6 Eventuelle reaksjoner mot aktivistenes familie	18
3.5 Fængselsforhold i Vest-Sahara	18
4. Diskriminering av saharawiene i Vest-Sahara	19
4.1.1 Kulturell fremmedgjøring	21
5. Statsborgerskap og ID-dokumenter	21
6. Bevegelsesfrihet	22
6.1.1 Mobilitet mellom leirene i Algerie og marokkansk-kontrollert Vest-Sahara og Marokko	23
7. Referanser	24
8. Vedlegg: Kart	27

1. INNLEDNING

1.1 BAKGRUNN FOR KONFLIKTEN

Vest-Sahara er et omstridt landområde som både Marokko og Den saharawiske arabiske demokratiske republikk (SADR), ledet av frigjøringsbevegelsen Polisario (Frente Popular para la Liberación de Saguia el Hamra y Río de Oro), krever råderett over (se kart s. 26).¹ Fra 1884 og frem til 1975 var området spansk protektorat med navnet Spansk Sahara, mens mesteparten av dagens Marokko var fransk protektorat. Da Spania trakk seg ut av området i 1975, tok Marokko og Mauritania kontroll over landområdet, til tross for protester fra FN og den gryende frigjøringsbevegelsen Polisario. I de første månedene av konflikten flyktet mange saharawier østover og inn i Algerie, til området rundt garnisonsbyen Tindouf, hvor rundt 100 000 personer fortsatt lever i seks Polisario-styrte leire.² I 1976 proklamerte lederne i Polisario Den saharawiske arabiske demokratiske republikk (SADR). SADR er anerkjent som selvstendig stat av blant annet den afrikanske union, men ikke av FN eller Norge. FN anser territoriet som et ikke-selvstyrt område, og har bemyndiget MINURSO³ til å organisere en folkeavstemning med tanke på å avgjøre områdets fremtid. Hittil har partene ikke blitt enige om hvordan en slik folkeavstemning skal gjennomføres eller hvem som skal få delta i den, og de ulike diplomatiske fremstøtene, herunder den såkalte Baker-planen fra 2003, har så langt ikke ført frem.⁴

Etter en 15 år lang krig mellom Marokko og Polisario, inngikk partene en våpenhvileavtale i 1991. På dette tidspunktet var Polisario militært svekket etter at Marokko hadde bygget en rundt 270 mil lang mur fra nord til sør gjennom territoriet, den såkalte *berm*. I dag har Marokko annektert området vest for muren, mens Polisario har kontrollen over området øst for muren. Det Polisario-kontrollerte området er minebelagt, goldt og svært spredt befolket. Polisario har sin base i leirene rundt Tindouf inne i Algerie, og har algeriske myndigheters tillatelse til å styre leirene uten innblanding utenfra. Leirene er imidlertid helt avhengige av økonomisk hjelp utenfra, og mottar hjelp blant annet fra Kirkens Nødhjelp.

Etter at Mauritania frasa seg sine territoriale krav over området i 1979, annekterte Marokko området vest for muren, et område som dekker rundt 80 % av det omstridte territoriet. Marokko mener at de har historisk hevd på området, og anser Vest-Sahara

¹ I Marokko omtales ikke området som Vest-Sahara, men som de «sørlige provinser», eller «Sahara». Bruken av begrepet Vest-Sahara i denne responsen er rent pragmatisk begrunnet; «Vest-Sahara» identifiserer området bedre enn «de sørlige provinser». Valg av navn på konfliktområdet må ikke tolkes som at Landinfo har tatt stilling i konflikten.

² Antall innbyggere i leirene er et kontroversielt spørsmål. Polisario og Algerie anslår at det er rundt 165 000 flyktninger i leirene, mens FNs matvareprogram og UNHCR antar at det befinner seg et sted mellom 90 000 og 125 000 personer i leirene. Marokko mener at disse tallene er for høye, og oppfordrer FN til å foreta en ny folketelling i leirene (HRW 2014c).

³ Mission des Nations Unies pour l'organisation d'un référendum au Sahara Occidental.

⁴ Baker I-avtalen gikk forenklet ut på at Vest-Sahara får autonomi innenfor den marokkanske staten, med unntak av forhold som forsvar, utenrikspolitikk med mer. Marokko stemte for avtalen, mens Polisario og Algerie forkastet forslaget. Baker II-avtalen foreslo at Vest-Sahara skulle være uavhengig i fem år, før territoriets status skulle avgjøres gjennom en folkeavstemning hvor alle innbyggerne skulle ha stemmerett, også de som hadde bosatt seg i området etter 1975. Polisario og Algerie godtok forslaget, mens Marokko avslo. Marokko har for øvrig sagt at de på generelt grunnlag vil avvise alle fremtidige forslag hvor uavhengighet for Vest-Sahara er et av valgene det skal stemmes over.

som en del av det historiske Stor-Marokko.⁵ Polisario på sin side mener at området er okkupert.

Marokkanerne styrer i dag Vest-Sahara (som i all hovedsak, men ikke fullstendig, er geografisk overlappende med det de selv omtaler som «de sørlige provinser»⁶) som en integrert del av Marokko, noe som innebærer at Vest-Sahara er underlagt samme administrasjonsstruktur og lovgivning som resten av kongedømmet.

Det bor i dag rundt 4-500 000 innbyggere i marokkansk-kontrollert Vest-Sahara. Som følge av en aktiv marokkansk bosettingspolitikk i området, blant annet gjennom gunstige økonomiske ordninger som større subsidier på basisvarer og lavere skatter enn i nord, øker innbyggerantallet med 3 % årlig på grunn av innflyttere fra Marokko. Disse innflytterne er i dag i flertall i området (Slimani 2010). Statens administratorer i de sørlige områdene er gjerne fra nord, og blir ofte beskyldt for ikke å forstå områdets særegenhet, særlig stammekulturen. Administratorene oppleves gjerne som formynderiske og nedlatende, og er derfor ofte upopulære blant den opprinnelige befolkningen i sør (Soudan 2010). Rundt en tredjedel av innflytterne i Vest-Sahara er militære, og disse forlater området når tjenestetiden er over (Zunes & Mundy 2010).

Omfanget av protester, demonstrasjoner og aktivisme endrer seg stadig i Vest-Sahara, og relativt rolige perioder følges av mer urolige perioder. Under følger en kort oversikt over noen av de viktigste hendelsene det siste tiåret:

- I mai 2005 brøt det ut omfattende protester og demonstrasjoner i Laayoune, og i dagene etter spredte protestene seg til byer som Dakhla og Es-Smara, og til saharawiske studentmiljøer i byer i Marokko. Denne protestbølgen er kjent som «den andre intifada».
- I november 2010 oppløste marokkanske sikkerhetsstyrker protestleiren Gdim Izik, som lå noen kilometer utenfor Laayoune. Kravet fra demonstrantene var bedre sosioøkonomiske kår for innbyggerne i Vest-Sahara, blant annet gjennom en mer rettferdig fordeling av inntektene fra naturressursene i området. Leiren, som etter myndighetenes oppfatning var ulovlig oppsatt, vokste etterhvert i omfang, og i begynnelsen av november oppholdt det seg nærmere 30 000 mennesker i leiren. Innledningsvis var marokkanske myndigheter i dialog med demonstrantene, men da de mente å ha opplysninger om at kriminelle skulle ha søkt tilflukt i leiren, gikk politi- og sikkerhetsstyrker inn i leiren for å oppløse den med makt. Noen demonstranter forlot leiren frivillig, mens andre nektet å dra. Det kom til trefninger mellom demonstranter og marokkanske sikkerhetsstyrker under

⁵ I forbindelse med debatten om territoriets status og fremtid ved Den internasjonale domstolen i Haag i oktober 1975, viste Marokko til at innbyggerne i det som i dag omtales som Vest-Sahara hadde politiske relasjoner til Marokko før den spanske koloniseringen. Marokko deler det historiske Stor-Marokko inn i *Blad al-makhzen*, dvs. det området som militært, økonomisk og religiøst var direkte underlagt sultanens autoritet, og *Blad al-siba*, dvs. de delene som var mer løselig knyttet til sentralmakten, for eksempel gjennom å anerkjenne sultanen som religiøs overhode, men som ikke var direkte underlagt sultanens autoritet. De berbiske områdene i Atlas og det saharawiske Vest-Sahara er områder som i en marokkansk historieforståelse oppfattes som *Blad al-siba*, og derfor en del av det historiske Stor-Marokko (se Castellino & Domínguez-Redondo 2014 for en mer detaljert diskusjon av dette spørsmålet). Marokkos krav ble for øvrig funnet grunnløst av Den internasjonale domstolen.

⁶ De sørlige provinser er definert som regionene Oued ed-Dahab – Lagouira (regionhovedstad Dakhla), Laayoune – Boujdour – Sakia el-Hamra (regionhovedstad Laayoune) og Guelmin Es-Smara (regionhovedstad Guelmin).

oppløsningen av leiren, og ni marokkanske sikkerhetsstyrker ble drept. To saharawiske demonstranter ble drept under opptøyene under uklare omstendigheter (Amnesty International 2010).

- I mai 2013 fant det sted en stor demonstrasjon med rundt 2000 deltagere uten at sikkerhetsstyrkene grep inn, til tross for at demonstrantene brukte Polisario-flagg og symboler sikkerhetsstyrkene normalt reagerer på (Centre Annakhil, møte i Laayoune mai 2014).
- I oktober 2013 fant det sted store demonstrasjoner i forbindelse med besøket til FNs spesialutsending Christopher Ross i Vest-Sahara. Ifølge marokkanske myndigheter forsøkte rundt 400 personer å forstyrre besøket til Ross, og fem politifolk ble skadd av demonstrantene. Den uavhengige menneskerettighetsorganisasjonen AMDH hevder på sin side at sikkerhetsstyrkene gikk til angrep på demonstrantene, noe som førte til at et titalls personer ble skadd og måtte på sykehus (Jeune Afrique 2013).

Dette temanotatet tar for seg menneskerettighetssituasjonen i marokkansk-kontrollert Vest-Sahara, det vil si området vest for muren. Marokkanske myndigheter anser dette området for å være en integrert del av Marokko og styrer det som en marokkansk provins. For informasjon om situasjonen i den Polisario-kontrollerte sonen (det vil si området øst for muren), samt de Polisario-administrerte leirene inne i Algerie, vises det for eksempel til rapportene fra Human Rights Watch fra 2008 og 2014 (HRW 2008; 2014c).

1.2 UTVIKLING I MENNESKERETTIGHETSSITUASJONEN

Den generelle menneskerettighetssituasjonen i Marokko er sterkt forbedret i dag, sammenlignet med perioden 1956-1999, som går under betegnelsen «bly-årene» i marokkansk historie. Denne perioden, som stort sett overlapper med styret til kong Hassan II, var kjennetegnet av systematiske brudd på menneskerettighetene, herunder trakassering, fengsling og tortur av politisk opposisjonelle, slik som venstreradikale, fagforeningsledere, islamister og saharawiske uavhengighetsforkjempere. I de siste årene av Hassan IIs styre ble politikken myknet opp, og den definitive endringen kom da kong Mohammed VI tok over i 1999. I forbindelse med sin overtagelse etablerte Mohammed VI den nasjonale menneskerettighetsinstitusjonen Instance Equité et Réconciliation (IER). IER hadde som oppgave å kartlegge menneskerettighetsbrudd begått under Hassan II, og gi kompensasjon og oppreisning til tidligere politiske fanger.

Perioden fra 1976 til 1991, mens Marokko og Polisario var i væpnet konflikt, var preget av omfattende menneskerettighetsbrudd på begge sider av konflikten. Marokkanske myndigheter sto bak forsvinninger, langvarige fengslinger og henrettelser uten lov og dom av saharawiske aktivister (Zunes & Mundy 2010). Polisario på sin side holdt marokkanske krigsfanger, og det er dokumentert av Fondation France Libertés at disse ble utsatt for svært hard behandling, blant annet tvangsarbeid og sult (Karmous & Dubuisson 2003).

Etter våpenhvileavtalen i 1991 har menneskerettighetssituasjonen i marokkansk-kontrollert Vest-Sahara og i leirene i Algerie blitt betydelig bedre (HRW 2008). Polisario friga de siste marokkanske krigsfangene i 2005, og marokkanske myndigheter har gjennom menneskerettighetsorganet Conseil consultatif des droits

de l'Homme (CCDH, etablert i 1990), i samarbeid med FNs høykommissær for flyktninger, undersøkt forsvinninger og andre hendelser på 1970- og 80-tallet, samt utbetalt økonomisk oppreisning til ofre (U.S. Department of State 2011).

1.3 KILDEILFANG

Vest-Sahara-konflikten er preget av steile fronter med liten vilje til å inngå kompromisser og ta den andre partens perspektiv. Det er derfor vanskelig å finne objektiv og etterprøvbar informasjon om faktiske forhold. Kritikken av kongedømmets politikk i området anses å være et angrep på Marokkos territoriale integritet, og møtes med reaksjoner. Aktivister i Vest-Sahara har på sin side ved flere anledninger kommet med feilinformasjon, blant annet da de brukte bilder fra Gaza-konflikten i 2006 til å illustrere marokkanske myndigheters angivelige voldsbruk under nedrivningen av Gdim Izik-leiren i 2010 (Mundy 2010).

Internasjonal observasjon av menneskerettighetssituasjonen er også vanskelig å gjennomføre, blant annet fordi MINURSO ikke har et menneskerettighetsmandat. I tillegg til tendensiøs informasjon om konflikten fra begge sider, finner man også regelrett falske nettsider som har som eneste formål å diskreditere motparten. Den mest objektive informasjonen om konflikten kommer etter Landinfos skjønn fra internasjonalt anerkjente menneskerettighetsorganisasjoner som Human Rights Watch og tenketanken International Crisis Group, samt fra forskningslitteraturen (Zunes & Mundy 2010).

Landinfo har gjennomført flere informasjonsinnhentingsreiser til Marokko, blant annet i 2011, 2013 og 2014. I 2011 hadde Landinfo møter med marokkanske menneskerettighetsorganisasjoner og diplomatiske kilder i Rabat.⁷ I forkant av reisen hadde Landinfo også møter med det norske aktivistmiljøet til støtte for Vest-Sahara, og med den saharawiske aktivisten Mohammed Daddach, som vant Rafto-prisen i 2002.

Landinfo besøkte Vest-Sahara (Laayoune) i mai 2014, og hadde møter med til sammen elleve kilder om Vest-Sahara-spørsmålet, med hovedfokus på forhold for aktivister. Landinfo traff både kilder som arbeider for selvstendighet for Vest-Sahara, pro-marokkanske organisasjoner, samt marokkanske myndigheter. I tillegg ble møtene fulgt opp av samtaler med til sammen seks vestlige ambassader i Rabat i etterkant av reisen til Vest-Sahara.

2. KORT OM SAHARAWIENE

Saharawiene (*sahrawi*: arabisk for person fra Sahara) er et berbisk nomadefolk og den opprinnelige befolkningen i Vest-Sahara. Saharawiene tilhører en større nomadekultur i den vestre delen av Nord-Afrika, som også dekker det sørlige Marokko, Nord-Mauritania, deler av Vest-Algerie og deler av Nord-Mali. Denne

⁷ Marokkanske menneskerettighetsorganisasjoner uttaler seg generelt sett ikke om Vest-Sahara, annet enn i svært generelle former. Et unntak er Association Marocaine des Droits Humains (AMDH), som støtter en «demokratisk løsning» i Vest-Sahara og som jobber sammen med saharawiske aktivister. AMDH har et eget kontor i Laayoune. Det nasjonale menneskerettighetsrådet (CNDH), har også et eget kontor i Laayoune.

kulturen består av et mylder av ulike stammer som først ble inndelt i separate nasjonaliteter i forbindelse med grensetrekningene under kolonitiden. De ulike stammene forenes gjennom bruk av den arabiske dialekten hassaniyya, som skiller seg markant fra den muntlig arabisk som brukes i Nord-Marokko. Kulturen kjennetegnes også av felles beduintradisjoner, selv om mange i dag er bofaste i dette ørkenområdet (Landguiden u.å.).⁸

Vest-Sahara har en liten befolkning på rundt 500 000, og det er ikke kjent hvordan befolkningen fordeler seg mellom saharawier på den ene siden, og arabere og berbere med opphav i Marokko på den andre. All statistikk på befolkningssammensetning er kontroversiell, ettersom den vil kunne være direkte avgjørende for områdets status ved en eventuell folkeavstemning (Landguiden u.å.). Et tall som ofte fremholdes i ulike kilder og miljøer i Vest-Sahara, og som det synes å være relativ konsensus om, er at saharawiene utgjør et sted mellom 20 og 30 % av befolkningen i området. Resten av befolkningen er i stor grad innflyttere fra Marokko.⁹

Saharawiene er, som tidligere nevnt, organisert i et stammesamfunn¹⁰. Den klart største stammen i Vest-Sahara er Reguibat, fulgt av Tekna og Oulad delim, i tillegg til mange mindre stammer (Landguiden u.å.; marokkansk tjenestemann, møte i Laayoune mai 2014).¹¹ Noen stammer har gjennom historien inngått allianser med kongen i Marokko og sverget troskap til ham, mens andre stammer har historisk sett vært mer autonome.

Den saharawiske befolkningen i Vest-Sahara er delt i synet på territoriets status og fremtid. Mens noen ønsker uavhengighet for området, er andre tilhengere av en eller annen form for integrasjon med Marokko. Ofte har medlemmer av samme storfamilie eller stamme ulikt syn på områdets status og fremtid (diplomatisk kilde e, møte i Rabat november 2011). Det finnes ingen nøytral kartlegging av den saharawiske befolkningens syn på områdets fremtid, og derfor står de ulike kildenes oppfatninger mot hverandre. Mens CODESA (møte i Laayoune mai 2014) mener at «flertallet» av saharawiene er for selvbestemmelse og anser Polisario som det saharawiske folkets representanter, mener for eksempel den saharawiske kvinnegruppa Foro femenino de desarrollo y de cultura (møte i Laayoune mai 2014) at uavhengighetslinja har støtte kun fra et mindretall av den saharawiske

⁸ I Mauritania kalles denne folkegruppen maurere, mens de i Mali stort sett omtales som arabere.

⁹ Begrepe *saharawi* og *vestsaharier* overlapper altså ikke. Begrepe problematiseres slik av Zunes & Mundy (2010, s. xxii): "There are ethnic Sahrawis native to southern Morocco, western Algeria, and northern Mauritania. Although all Western Saharans are Sahrawis, not all Sahrawis are Western Saharan natives. For these reasons, we distinguish between ethnic Sahrawis generally (i.e. Moroccan, Algerian, Mauritanian, and Western Saharan) and native Western Saharans specifically".

¹⁰ «Stamme» er i denne sammenhengen en oversettelse av det arabiske ordet *qabila* og det franske ordet *tribu*. Ordet «stamme» brukes som en betegnelse på en «forholdsvis autonom folkegruppe med felles kultur og territorium, og med en sosial organisasjon som er basert på ideen om medlemmenes innbyrdes slektskap» (Store norske leksikon). Landinfo er innforstått med at begrepet «stamme» ofte brukes upresist og misvisende, særlig i en afrikansk kontekst. Det har likevel ikke lyktes Landinfo å finne en mer adekvat oversettelse av den arabiske termen *qabila*. «Klan» er ingen god oversettelse, ettersom en stamme er en større enhet enn en klan, og klaner således er medlemmer av stammer.

¹¹ Forenklet kan man si at folkegruppene i den vestre delen av Sahara på et overordnet nivå tilhører en stamme (*qabila*), som inngår i et hierarki av krigerstammer, maraboutstammer og vasallstammer, med ulik sosial prestisje og politisk makt. I noen tilfeller går stammene sammen i større sammenslutninger, emirater. Hver stamme består av ulike fraksjoner (*fahd*), og hver fraksjon består i sin tur av flere familier, i nomadekulturen representert ved teltet (*khayma*) (Marchesin 2010).

befolkningen. Diplomatiske kilder (a, b, møter i Rabat juni 2014) er av den oppfatning at flertallet av saharawier i Vest-Sahara støtter Marokkos autonomiplan¹², og er skeptiske til Polisario, som de oppfatter som Algeries forlengede arm. I mangel på objektive kartlegginger av saharawienes holdninger til områdets status, kan man imidlertid ikke konkludere på dette spørsmålet.

3. AKTIVISME I VEST-SAHARA

3.1 ORGANISASJONSFRIHET

Organisasjonsfriheten er i prinsippet nedfelt i Marokkos grunnlov av 2011, og i internasjonale konvensjoner som Marokko har ratifisert. Det finnes en egen lov om organisasjoner som presiserer regler for etablering og drift av (frivillige) organisasjoner. Før 2002 måtte man ha forhåndsgodkjenning fra myndighetene for å etablere en organisasjon, men i 2002 ble loven endret slik at man kun trenger å registrere organisasjonen hos myndighetene uten forhåndsgodkjennelse (HRW 2009). Imidlertid viser HRW (2009) at myndighetene ikke følger denne lovgivningen i praksis, men aktivt motarbeider organisasjonenes rett til å registrere seg, blant annet gjennom å nekte å gi kvittering for innlevert søknad om registrering av organisasjonen.

Loven setter også begrensinger for hva slags organisasjoner som kan bli offentlig godkjent. For eksempel er organisasjoner som har som formål å «undergrave islam, monarkiet og statens territoriale integritet» (les: uavhengighet for Vest-Sahara) forbudt, og vil ikke kunne bli lovlig registrert (HRW 2009).

HRW (2009) understreker at lovgivningen ikke forhindrer at Marokko har et svært aktivt og levende sivilt samfunn. De anslår at det finnes rundt 30 000 registrerte organisasjoner i landet, flere av dem myndighetskritiske. Men fordi loven presiserer at det ikke er lov til å etablere organisasjoner som kan undergrave Marokkos territoriale integritet, vil det i praksis ikke være mulig å etablere en organisasjon som har som formål å arbeide for uavhengighet for Vest-Sahara.

Det finnes derfor ingen lovlig registrerte organisasjoner som arbeider for, eller åpent støtter, kravet om uavhengighet for Vest-Sahara i Marokko i dag. Men selv om myndighetene ikke tillater registrering av organisasjoner som har uavhengighet som uttrykt mål, i frykt for at slike organisasjoner skal tjene som dekke for å fremme Polisarios «separatistiske agenda» (HRW 2008), finnes det organisasjoner som opererer ulovlig, det vil si uten å være registrert. De viktigste er Collectif des défenseurs sahraouis des droits de l'Homme (CODESA) og Association sahraouie des victimes de violations graves commises par L'Etat marocain (ASVDH), men også andre mindre organisasjoner og sammenslutninger finnes, som for eksempel CODAPSO (Comité de defensa del derecho de autodeterminación del pueblo del Sahara Occidental), CSPRON (Support Committee for the UN Settlement Plan and Protection of National Resources in Western Sahara) og Ligue de protection des

¹² Marokkos autonomiplan går forenklet ut på delvis indre selvstyre i Vest-Sahara, med unntak av blant annet forhold knyttet til forsvar og diplomati. Planen innebærer også en anerkjennelse av saharawienes kulturelle og språklige særegenhet.

détenus sahraouis. Selv om disse organisasjonene ikke er lovlig registrert, tolereres de til en viss grad av myndighetene, og tillates blant annet å treffe ulike myndighetsdelegasjoner.¹³

3.2 FORSAMLINGSFRIHET

Antall demonstrasjoner og ulike typer protestaksjoner har økt kraftig i Marokko de siste årene, fra 5000 demonstrasjoner i 2008 til 16 080 demonstrasjoner (dvs. så mye som 50 demonstrasjoner om dagen) i 2013 (FIDH 2014). De fleste av demonstrasjonene er knyttet til sosiale forhold, som arbeidsledighet, boligmangel og lignende, og organiseres av studentorganisasjoner og fagforeninger. Hoveddelen av demonstrasjonene finner sted uten at myndighetene forsøker å hindre dem (FIDH 2014).

Fri forsamlingsrett er nedfelt i Grunnloven. Lovverket presiserer at man ikke trenger forhåndstillatelse for å avholde en demonstrasjon, kun å forhåndsvarsle, men at myndighetene kan avslå dersom demonstrasjonen utgjør en fare for ro og orden. Alle demonstrasjoner i Vest-Sahara vil rutinemessig avslås med henvisning til fare for forstyrrelse av ro og orden, og derfor tar initiativtakerne, ifølge ASVDH (møte i Laayoune mai 2014), seg heller sjelden bryet med å forhåndsvarsle.

Til tross for et *de facto* forbud, avholdes det svært mange små og store demonstrasjoner i Vest-Sahara i løpet av et år (660 demonstrasjoner de første ti månedene av 2013, ifølge U. S. Department of State 2014). De fleste av disse er små protestaksjoner, gjerne med sosioøkonomiske krav, knyttet til forhold som arbeidsledighet og boligpolitikk, og ikke direkte knyttet til krav om selvbestemmelse. Disse er ifølge U.S. Departement of State (2014) vanligvis tolerert av myndighetene.

Ved små og store demonstrasjoner med tydeligere politiske undertoner, griper politi- og sikkerhetsstyrker oftere inn, og bruker ofte vold mot demonstrantene (se punkt 3.4.1). Et eksempel på dette er demonstrasjonen som ble avholdt i forbindelse med FNs spesialutsending Christopher Ross' besøk i Vest-Sahara i oktober 2013. Ifølge demonstrantene brukte sikkerhetsstyrkene makt for å stoppe demonstrasjonen, og et titalls demonstranter ble skadd og brakt til sykehus. Myndighetene på sin side viser til at fem personer fra sikkerhetsstyrkene ble skadd under demonstrasjonen, og at demonstrantene sto bak skadeverk og vold, herunder steinkasting og ildspåsetting ved bruk av molotovcocktails (Jeune Afrique 2013).

Det er likevel ingen automatikk i at politi- og sikkerhetsstyrker griper inn under større demonstrasjoner. I mai 2013 ble det organisert en stor demonstrasjon i forbindelse med reforhandlingen av MINURSOs mandat, uten at sikkerhetstyrkene grep inn.¹⁴

¹³ Flere sivile organisasjoner har imidlertid blitt bedt om å forlate Vest-Sahara etter å ha hatt kontakt med organisasjoner som arbeider for uavhengighet. Et nylig eksempel i en norsk sammenheng er Raftostiftelsen, som ble bedt om å forlate Vest-Sahara i desember 2014, etter å ha avtalt møter blant annet med organisasjonen CODAPSO (Krokfjord 2014).

¹⁴ MINURSOs mandat vedtas av FNs sikkerhetsråd, og reforhandles jevnlig. Det viktigste forhandlingspunktet er hvorvidt MINURSO skal ha et menneskerettighetsmandat, dvs. rett til å overvåke og kartlegge menneskerettighetsbrudd, noe Marokko hittil har satt foten ned for. Det organiseres alltid store demonstrasjoner i Vest-Sahara i mai i forbindelse med reforhandlingen av MINURSOs mandat.

3.3 MYNDIGHETENES KARTLEGGING AV AKTIVISTER

De hemmelige tjenestene er sterkt til stede i Vest-Sahara (forsvarsadvokat, møte i Laayoune mai 2014; diplomatisk kilde d, møte i Rabat juni 2014). Det må derfor tas for gitt at de har oversikt over så godt som all politisk aktivitet i Vest-Sahara, både den som foregår åpent, og den som foregår i skjul.

Ifølge diplomatisk kilde c (møte i Rabat juni 2014) har også de sivile myndighetene i Vest-Sahara svært god oversikt over befolkningen i området. Vest-Sahara er stort i geografisk utstrekning, men har en liten befolkning på en knapp halv million, hvorav størstedelen bor i og rundt byer som Laayoune og Dakhla. Myndighetene har god oversikt over hvem som er hvem, og hvilke politiske syn enkeltpersoner, familier og grupper har. Myndighetene trenger derfor ikke å være tilstede ved enkeltdemonstrasjoner for å vite hvem aktivistene er. Aktivistene er heller ikke mange (noen titalls er vanlig ved en demonstrasjon), og er derfor ikke særlig vanskelig å holde oversikt over for myndighetene.

Ifølge Daddach (møte i Oslo november 2011) har politiet god oversikt over hvem aktivistene og demonstrantene er, og følger med på dem over tid. Politi- og sikkerhetsstyrker har ifølge Daddach fast oppstilling i bydeler hvor det bor mange saharawier, som for eksempel bydelen Ma'atalah. De følger med på situasjonen og griper inn ved tilløp til demonstrasjoner eller andre protestaksjoner.

Diplomatisk kilde a (møte i Rabat juni 2014) opplyser at myndighetene ved enkelte anledninger tar opp demonstrasjonene på video for å dokumentere skadeverk og andre lovovertridelser, til bruk som bevis i eventuelle straffesaker. Det kan heller ikke utelukkes at videoopptakene brukes som middel til å overvåke demonstranter. Aktivistene tar også opp demonstrasjoner og andre markeringer på video og bruker opptakene i sitt arbeid (ASVDH, møte i Laayoune mai 2014).

3.4 MYNDIGHETENES REAKSJONER MOT AKTIVISTER

3.4.1 Bruk av fysisk makt under demonstrasjoner

Det er veldokumentert at marokkanske myndigheter ved utallige tilfeller har brukt fysisk makt for å løse opp demonstrasjoner og andre protestaksjoner i Vest-Sahara og i Marokko i årenes løp (FIDH 2014; HRW 2008).

FNs spesialrapportør for tortur skriver i sin rapport om Marokko at han har fått tallrike klager på overdreven voldsbruk under demonstrasjoner i Vest-Sahara:

The Special Rapporteur received numerous complaints indicating a pattern of excessive use of force in repressing demonstrations and in arresting protestors or persons suspected of participating in demonstrations calling for self-determination of the Sahrawi population. During the transport to or upon arrival at the police station arrestees are beaten, insulted and forced to reveal names of other protestors. The Special Rapporteur expresses concern about the alleged abandonment of the victims in rural areas after the assaults. Reports indicate that these practices are aimed at punishing and intimidating protestors in order to prevent further support for the call for independence. On occasion, protests become violent and the security forces are attacked by demonstrators. Even on these occasions, it is the duty of law enforcement bodies to ensure public order without resorting to excessive violence (Méndez 2013, s. 14).

Diplomatisk kilde a (møte i Rabat juni 2014) er imidlertid av den oppfatning at det har blitt mindre voldsbruk under demonstrasjoner til støtte for uavhengighet i Vest-Sahara de siste årene. Ifølge FIDH (2014) skjer voldsbruken særlig i forbindelse med at politi- og sikkerhetsstyrker forsøker å spre demonstrantene og således oppløse demonstrasjonen.

Samtidig som sikkerhetsstyrkenes overdrevne voldsbruk er veldokumentert, tyder mye på at den også overdrives og overrapporteres av aktivister og deres støttespillere. Sikkerhetsstyrkene fikk for eksempel sterk kritikk for voldsbruk etter oppløsningen av protestleiren Gdim Izik, men etter at omstendighetene rundt hendelsene ble grundigere kartlagt, og det kom frem at hele ni medlemmer av sikkerhetsstyrkene ble drept, ble kritikken dempet. Et eksempel på dette er Amnesty International (2010, s. 7), som oppsummerer sikkerhetsstyrkenes voldsbruk under Gdim Izik slik:

On the basis of its own investigations, Amnesty International has concluded that the Moroccan security forces may not have intended as a matter of policy to resort to excessive use of force to dismantle the protest camp and disperse the protesters. In practice, however, some law enforcement officials did beat and assault Sahrawis who were posing no threat to them or to others, and this may have contributed to further violence, including violent and in some cases lethal attacks by some Sahrawis on members of the security forces within the camp, as well as subsequent bouts of communal violence in Laayoune.

Ifølge diplomatisk kilde b (møte i Rabat juni 2014), som er svært godt orientert om menneskerettighetssituasjonen, var det ingen dødsfall i forbindelse med demonstrasjoner i Vest-Sahara i 2013. Landinfo har heller ingen informasjon om at det skal ha vært dødsfall i forbindelse med demonstrasjoner i 2014 eller hittil i 2015.

Marokkanske myndigheter beskylder på sin side saharawiske aktivister for å oppfordre til og støtte vold under demonstrasjonene og for å provosere frem reaksjoner fra politiet, noe som igjen vil holde spenningen i området på et høyt nivå og dermed bidra til internasjonale reaksjoner mot Marokko. Diplomatisk kilde a (møte i Rabat juni 2014) mener at demonstrantene bruker paroler og plakater som de vet at politi- og sikkerhetsstyrker vil reagere på, som for eksempel plakater av kongen.¹⁵ På grunn av enkelte aktivisters voldsbruk, mener marokkanske myndigheter at politiet har plikt til å gripe inn og bryte opp demonstrasjoner når disse potensielt kan føre til personskader eller skade på privat eller offentlig eiendom. Human Rights Watch (HRW 2008) viser til at både politi og sivile har blitt skadd og mistet livet som følge av at aktivister kaster stein og brannprosjektiler, både i og utenfor demonstrasjoner. Ifølge Foro femenino de desarrollo y de cultura (møte i Laayoune mai 2014) blir unge gutter rekruttert til å kaste stein på sikkerhetsstyrkene, mer motivert av spenning og betaling enn av politisk overbevisning.

¹⁵ Majestetsfornærmelse er forbudt i medhold av straffelovens paragraf 179. Strafferammen er fengsel i ett til fem år, samt bøter fra 200 til 1000 DH (160-800 NOK). Det finnes flere tilfeller av domfellelser for majestetsfornærmelse i Marokko de senere årene.

3.4.2 Fengslinger og rettssaker

Under «bly-årene» ble et stort antall saharawiske aktivister fengslet og dømt til svært lange fengselsstraffer, ofte livsvarig fengsel, som i mange tilfeller ble opphevet gjennom kongelig benådning før endt soning. Det er også dokumentert regelrette forsvinninger og fengsling på hemmelig sted, uten lov og dom. I dag har dette mønsteret endret seg; anholdelsene er færre og fengselsstraffene kortere:

In recent years, courts have generally imposed on Sahrawi activists sentences of three years or less, sentences generally much shorter than those imposed during the earlier period. The result is that, at any given moment, most vocal pro-independence Sahrawi activists are at liberty but a few are behind bars for having peacefully pursued their objectives (HRW 2008, s. 7-8).

ASVDH og en forsvarsadvokat som forsvarer saharawiske aktivister (møte i Laayoune mai 2014) bekreftet at kun få anholdelser under demonstrasjoner eller lignende har endt med tiltale og domstolsbehandling de siste årene.

Det finnes ingen etterprøvbare, objektiv informasjon om hvor mange saharawiske aktivister som sitter fengslet per dags dato i Marokko, foruten 23 av de 25 dømte i forbindelse med Gdim Izik, som sitter fengslet i Nord-Marokko (se punkt 3.4.3.1). Landinfo har stilt dette spørsmålet til mange ulike kilder, og fått ulike svar. En forsvarsadvokat som kjenner saksporteføljen svært godt (møte i Laayoune mai 2014), opplyste at så langt han kjente til, var det fire saker i rettssystemet i Laayoune per mai 2014, men at han måtte ta forbehold om ytterligere saker i Guelmin og Dakhla. Centre Annakhil (møte i Laayoune mai 2014) opplyste at de kjente til tre saker som gikk for domstolen per mai 2014. Amnesty International (2014) omtaler syv dømte per september 2014, men det går ikke klart frem hvorvidt de mener at det finnes flere fengslede saharawiske aktivister i tillegg til disse. CODESA (møte i Laayoune mai 2014) opererer med et langt høyere tall. De mener at det fantes 81 saharawiske politiske fanger per mai 2014. Et slikt høyt tall bekreftes ikke av andre kilder.¹⁶

Ifølge nevnte forsvarsadvokat er det vanlige handlingsforløpet i dag at demonstranter blir utsatt for bruk av fysisk makt under demonstrasjoner, et fåtall anholdes og tas med til politibil eller politistasjonen, hvor en del blir «banket opp». Deretter slippes demonstrantene fri, uten noen form for tiltale. Noen demonstranter «dumpes» i avsidesliggende strøk utenfor byen. Dette typiske handlingsforløpet bekreftes av Centre Annakhil (møte i Laayoune mai 2014).

Profilerte aktivister med et internasjonalt kontaktnett virker å være beskyttet mot reaksjoner fra myndighetene på grunn av sin status. Flere av dem oppholder seg utenlands i lengre perioder, gjerne i Spania hvor mange saharawier har statsborgerrettigheter (diplomatisk kilde f, møte i Rabat november 2011).

¹⁶ Det finnes i tillegg en rekke «hengende» saker, dvs. saker hvor det ikke foreligger noen rettskraftig dom, men hvor domstolen ikke viser tegn til å gå videre med saken. Et eksempel på dette er saken til syv saharawiske aktivister som ble anholdt i oktober 2009 for å utgjøre en fare for rikets sikkerhet. Etter å ha sittet i varetekt i 18 måneder, og etter å ha gjennomført en sultestreik, ble aktivistene løslatt uten retts sak i mars 2010. Saken er ikke formelt avsluttet fra påtalemyndighetens side, men staten gir på den annen side ingen signaler om at de ønsker å gå videre med saken (HRW 2013).

3.4.3 Rettferdig rettergang

Selv om få anholdelser ender med en formell tiltale og påfølgende domstolsbehandling, er det dokumentert av flere kilder at de som faktisk stilles for retten, ikke nødvendigvis får en rettferdig rettergang (forsvarsadvokat, møte i Laayoune mai 2014; HRW 2013; FIDH 2014).

Det marokkanske politi- og rettsvesen preges, tross betydelige fremskritt de siste tiårene, av betydelige feil og mangler, kartlagt blant annet av HRW (2013) og FIDH (2014). Svakheter ved rettssystemet kommer særlig frem i forbindelse med politisk sensitive saker som involverer politisk opposisjonelle, som fagforeningsaktivister, terrorismistenkte og saharawiske selvbestemmelsesaktivister. FIDH (2014) og HRW (2014) peker særlig på følgende utfordringer i det marokkanske politi- og rettsvesen:

- Mangel på informasjon om egne rettigheter og status i saken
- Ikke tilgang på advokat innen 48 timer, slik loven foreskriver
- Tilståelser gjort under tvang
- Lang varetekt, uten hjemmel i lov
- Ensidig vekt på vitnemål fra politiet¹⁷
- Politisk press på dommere
- Bruk av vold, hovedsakelig i forbindelse med innbringelse og avhør
- Massive formkrav som gjør det nærmest umulig å underbygge en anmeldelse om vold og tortur
- Bruk av militærdomstoler i saker mot sivile¹⁸

Dette er forhold som gjelder i Marokko i sin helhet, og ikke bare i marokkansk-kontrollert Vest-Sahara. Men både FIDH og HRW peker på at utfordringene som nevnes over, gjør seg spesielt gjeldene i Vest-Sahara, på grunn av den politiske spenningen som råder der. Dette bekreftes av en forsvarsadvokat med inngående kjennskap til saker mot aktivister som Landinfo møtte i Laayoune.

Et eksempel på en rettssak i Laayoune den senere tid, er rettssaken mot uavhengighetsaktivisten Abdeslam Loumadi. I januar 2014 ble Loumadi tiltalt for blant annet å ha angrepet sikkerhetsstyrker med molotovcocktails, og dømt til ti måneders fengsel, en dom som ble opprettholdt av ankesdomstolen i Laayoune i juli 2014. Loumadi hevder at han ble utsatt for tortur under avhør, og at retten har dømt ham på bakgrunn av falske tilståelser som han ikke har skrevet under på. Ifølge HRW inngår saken i et mønster hvor domstolene dømmer på bakgrunn av tilståelser som er oppnådd under tortur eller mishandling (HRW 2014 a, b).

Ettersom det ikke finnes et uavhengig organ som registrerer og undersøker brudd på straffeprosessloven og annen lovgivning som skal sikre rettferdig rettergang, finnes det ingen oversikt over omfanget av brudd på rettssikkerheten, verken i Vest-Sahara

¹⁷ I henhold til marokkansk straffeprosesslovs paragraf 290, forutsettes det uten videre at et vitnemål fra politiet er pålitelig i saker med en strafferamme på under fem år. I saker med en strafferamme på mer enn fem år, skal retten vurdere politiets vitnemål som ethvert annet fremlagt bevis, og ikke uten videre anta at det er pålitelig (HRW 2013).

¹⁸ Det internasjonale samfunnet har sterkt kritisert bruk av militærdomstolen i sivile saker. Som en følge av dette besluttet marokkanske myndigheter i mars 2014 å forby bruken av militærdomstoler i saker mot sivile og i saker hvor militære er tiltalt etter alminnelig strafferett (RFI 2014). Forslaget er vedtatt av underhuset i det marokkanske parlamentet, men har foreløpig ikke, så langt Landinfo kjenner til, vært oppe til avstemning i overhuset (HRW 2014).

eller i Marokko, kun anekdotiske vitnemål. FIDH (2014) viser også til at det er vanskelig å avgjøre hvorvidt de enkelte punktene over er et resultat av en villet politikk og politisk press, eller rett og slett kapasitetsutfordringer og mangel på yrkesprofesjonalitet.

3.4.3.1 Rettssaken etter Gdim Izik

Rettssaken etter oppløsningen av protestleiren i Gdim Izik er en svært omtalt og omdiskutert hendelse som flere internasjonale menneskerettighetsorganisasjoner, deriblant HRW, har engasjert seg sterkt i (HRW 2013; 2014b).

I forbindelse med oppløsningen av protestleiren Gdim Izik og de påfølgende opptøyene i Laayoune i november 2010, ble rundt 200 demonstranter anholdt. 24 av disse ble tiltalt for alvorlige forhold, som drap på sikkerhetsstyrker og likskjending. De 24 tiltalte er kjente aktivister, og flere av dem har vært fengslet tidligere (HRW 2013).

I februar 2013, over to år etter hendelsene i Gdim Izik, ble de 24 demonstrantene, i tillegg til en person som ble tiltalt ved en senere anledning, stilt for militærdomstolen i Rabat. De ble dømt til fengsel fra 20 år til livstid, med unntak av to personer som ble dømt til to års fengsel og løslatt på bakgrunn av utholdt varetekt. Straffene anses som ualminnelig strenge, og overraskende sett i lys av at straffnivået for forhold knyttet til aktivisme i Vest-Sahara har gått ned de siste årene. Marokkanske myndigheter peker på at de strenge straffene må ses i lys av at elleve tjenestemenn fra politi- og sikkerhetsstyrkene ble drept under hendelsene, og at de tiltalte således er dømt for svært alvorlige forhold (HRW 2013).

Rettsprosessen mot de 25 aktivistene har blitt sterkt kritisert av internasjonale menneskerettighetsorganisasjoner, herunder HRW (2013). HRW peker blant annet på at saken ble ført for militærdomstolen, noe som blant annet innebærer begrenset mulighet for å anke avgjørelsen¹⁹. HRW peker også på andre kritikkverdige forhold ved rettssaken, som at det i dommen ble lagt avgjørende vekt på de siktedes forklaringer til politiet, mens de siktede selv hevder at politiet brukte vold for å presse frem tilståelser. De tiltaltes anklager om bruk av vold i varetekt har heller ikke blitt undersøkt på en tilfredsstillende måte av marokkanske myndigheter (HRW 2013).

De dømte har anket saken til kassasjonsdomstolen, men ankesaken har etter det Landinfo kjenner til, foreløpig ikke kommet opp, og dommen er således ikke rettskraftig.

Det er usikkert hvorvidt de strenge straffene kan tolkes som et signal om at marokkanske myndigheter vil føre en hardere linje mot aktivister fremover, eller om rettssaken mot de 25 var et spesielt tilfelle som må ses i sammenheng med de store tapene til marokkanske sikkerhetsstyrker. Mye kan tale for det siste; de få tiltalene som har vært i forbindelse med andre større hendelser etter 2011 har resultert i idømmelse av betydelig lavere straffer.

¹⁹ En sak som går for militærdomstolen kan kun ankes til kassasjonsdomstolen. Denne domstolen tar, i motsetning til en ankeinstans, ikke stilling til sakens faktum, kun til prosedyrefeil, rettsanvendelse og lignende (HRW 2013, s. 70).

3.4.4 «Politiske fanger» vs. legitim straffeforfølgelse

Som tidligere nevnt, ender anholdelser etter demonstrasjoner sjelden med en formell tiltale og påfølgende domstolsbehandling. Imidlertid vil de som faktisk tiltales, ofte tiltales for forhold som vold mot offentlig tjenestemann, skadeverk, ildspåsettelse og lignende, og ikke for sine politiske meninger (HRW 2008; diplomatisk kilde e, møte i Rabat november 2011; diplomatisk kilde f, møte i Rabat november 2011). Hvorvidt aktivistene er politiske fanger eller lovovertredere som gjennomgår legitim rettsforfølgelse for brudd på straffeloven, er et omdiskutert tema som det finnes ulike meninger om i Vest-Sahara. Også HRW påpeker at det er vanskelig å avgjøre hvorvidt de dømte er «politiske fanger» eller ikke:

It is not possible to specify the number of «political prisoners» or the number of prisoners who were convicted unjustly. Beyond the handful of persons who are clearly in prison in violation of human rights because they were charged and convicted for their nonviolent speech or political activity, there are hundreds more defendants who were convicted of recognizably criminal offenses – such as drug-trafficking or serving a terrorist organization – but who claim that they are innocent of these charges and were convicted on the basis of flawed evidence. It is not feasible for us [HRW] to assess how many, if any, of their claims, are true (HRW 2013, s. 14).

I andre sammenhenger kan det dreie seg om tiltaler basert på fabrikkerte bevis, eller tiltaler hvor tilståelsen er oppnådd som følge av tvang. Omfanget av slike saker er ukjent.

3.4.5 Andre reaksjoner

I tillegg til voldsbruk under demonstrasjoner, anholdelser og rettssaker, har marokkanske myndigheter også andre virkemidler de tar i bruk for å hindre eller straffe politisk aktivisme til fordel for uavhengighet for regionen.

Ifølge CODESA (møte i Laayoune mai 2014) hadde alle medlemmene i organisasjonen opplevd én eller flere av følgende reaksjoner, én eller flere ganger:

- Svertekampanjer i media
- Overvåkning av e-post og telefon
- Manglende forfremmelser og karriereopptrykk, avskjedigelse i offentlig sektor
- Konfiskering av eiendeler
- «Deportasjon» til Nord-Marokko²⁰

ASVDH (møte i Laayoune mai 2014) mener økonomiske straffetiltak i dag er myndighetenes primære reaksjonsform for å straffe aktivistene. Et eksempel på et slikt straffetiltak er å konfiskere trygdekortet (carte de promotion nationale) til aktivistene til de slutter å demonstrere. Ifølge ASVDH er slike økonomiske straffer effektive fordi de fører til underdanighet og således mindre aktivisme på sikt.

²⁰ Det er uklart hva som menes med «deportasjon» i dette tilfellet, men Landinfo tolker det dithen, etter samtale med CODESA, at det primært gjelder det de oppfatter som tvungen omplassering av offentlige tjenestemenn fra Vest-Sahara til Marokko. I Marokko arbeider offentlige tjenestemenn for staten, og kan bli beordret til å arbeide hvor som helst i landet. Mange av aktivistene i Vest-Sahara arbeider i offentlig sektor, stillinger de ofte har fått som kompensasjon for tidligere menneskerettighetsbrudd (ASVDH, møte i Laayoune mai 2014). En forflytning til Marokko vil derfor, med rette eller urette, anses som en straff av saharawiske aktivister, og som et forsøk på kneble opposisjon fra marokkanske myndigheters side.

Landinfo har ikke funnet opplysninger om at aktivister skal ha blitt drept eller ha forsvunnet i Vest-Sahara i årene 2012 og 2013 (U. S. Department of State 2013; 2014). Slike alvorlige hendelser var ikke uvanlige i de såkalte «bly-årene».

3.4.6 Eventuelle reaksjoner mot aktivistenes familie

Diplomatiske kilder e og f (møter i Rabat november 2011) opplyste at det etter deres kjennskap ikke finnes informasjon som tilsier at familiemedlemmer av saharawiske aktivister skal ha blitt utsatt for reaksjoner fra marokkanske myndigheter på bakgrunn av slektningers aktivisme, når de selv ikke hadde uttrykt anti-marokkanske holdninger. Heller ikke Human Rights Watch (HRW 2008) omtaler reaksjoner mot aktivistenes familier som noe systematisk fenomen. Men siden storfamilien gjerne bor sammen i Vest-Sahara, må man anta at også aktivistenes familie rammes ved husransaker i forbindelse med demonstrasjoner. Ifølge diplomatisk kilde c (møte i Rabat juni 2014) er det kun enkelte tilfeller av husransaker i dag, i kontrast til «bly-årene», hvor dette var svært vanlig.

3.5 FENGSELSFORHOLD I VEST-SAHARA

Fengselet i Laayoune har en kapasitet på 350 plasser, men huser i dag 429 innsatte, hvorav 114 i varetekt, 134 i påvente av ankesak, mens resten soner endelig straff. Et nytt fengsel er under bygging i Laayoune (Centre Annakhil, møte i Laayoune mai 2014; FIDH 2014). Fengselet i Laayoune er et lokalfengsel. Dømte fra regionen som soner lange straffer, blir normalt sendt til et av de tre sentralfengslene i Nord-Marokko, som er bedre egnet for langtidssoning (Centre Annakhil, møte i Laayoune mai 2014).

Fengselet i Laayoune kjennetegnes av de samme utfordringene som fengsler i Marokko (se Landinfo 2014 for mer detaljert informasjon om de generelle fengselsforholdene i Marokko). Blant de største utfordringene er overbefolkning, utilstrekkelig ernæring (de innsatte er avhengig av forsyninger fra familie og nettverk), mangelfull legebehandling (særlig innenfor psykiatri), mangelfullt tilbud om opplæring og utdanning, samt bruk av bestikkelser for å oppnå bedre soningsforhold. Marokkanske fengsler når derfor ikke opp til internasjonale standarder (CNDH 2012).

Det er uvisst hvorvidt fengselet i Vest-Sahara har bedre eller dårligere standard enn fengsler i Marokko. Fengselet i Laayoune er et av fengslene som ble undersøkt i rapporten om fengselsforholdene av det nasjonale menneskerettighetsrådet i 2012 (CNDH 2012), men rapporten inneholder ingen konkret sammenligning av forholdene i de ulike fengslene, og det kan se ut til at alle fengslene har mer eller mindre de samme utfordringene. Laayoune fengsel er et av fengslene hvor CNDH mener at forholdene har blitt forbedret siden rådets forrige evaluering i 2004, og Méndez (2013) trekker frem at den nyrenoverte kvinnekolonien og psykiatrikolonien i fengselet hadde høy standard i sammenligning med andre deler av fengselet.

Voldsbruken i fengsel synes å følge samme mønster i Vest-Sahara som i Marokko; vold forekommer først og fremst i avhør og varetekt, og i mindre grad etter domfellelse. Omfanget av voldsbruk øker også i forbindelse med store demonstrasjoner. Méndez (2013) viser til at spesialrapportøren har mottatt troverdige anklager om alvorlig voldsbruk i fengselet i Laayoune:

The Special Rapporteur received credible testimonies relating to torture and ill-treatment in the Prison of Laâyoune, including rape, severe beating and isolation up to several weeks, particularly of inmates accused of participation in pro-independence activities. [...] The Special Rapporteur expresses concern that the allegations of torture and ill-treatment [...] have not been investigated (2013, s. 15).

Marokkanske myndigheter kritiseres ofte, blant annet fra Human Rights Watch (HRW 2013) for ikke å følge opp anklager om voldsbruk og tortur på en adekvat måte. Det er knyttet så mange formaliteter til en slik klage at den i praksis nærmest er umulig å fremme. Det nasjonale menneskerettighetsrådet CNDH peker i sin rapport fra 2012 på at de innsatte som klager på voldsbruk og tortur opplever press for å trekke klagen, og at de ikke holdes oppdatert på sakens gang (CNDH 2012).

Myndighetene innførte nylig en klageordning i alle fengsler i Marokko og i marokkansk-kontrollert Vest-Sahara, hvor de innsatte kan klage direkte til menneskerettighetsdirektoratet DIDH (Direction interministerielle aux droits de l'homme) uten å måtte gå via fengselsledelsen. DIDH formidler klagen til Justisdepartementet og det nasjonale menneskerettighetsrådet CNDH. Statsadvokaten reiser eventuelt tiltale mot fengselsadministrasjonen eller tjenestemenn, og den innsatte orienteres om prosessen underveis. Hoveddelen av klagen i fengselet i Laayoune gjelder politivold under varetekt, klager på uriktig siktelse og straffeprosessrelaterte forhold (FIDH 2014). Landinfo kjenner ikke til hvorvidt denne nye ordningen fungerer etter intensjonen.

Mangelen på en nøytral instans som kartlegger og undersøker anklager om voldsbruk, gjør at man ikke har noen etterprøvbart informasjon om omfanget av slik praksis. Mens noen kilder anser at det dreier seg om «isolerte tilfeller» (Commission indépendante des droits de l'homme, møte i Laayoune mai 2014), antyder andre kilder som for eksempel Centre Annakhil (møte i Laayoune mai 2014) og HRW (2014b) at voldsbruken er mer systematisk, særlig i forbindelse med avhør i politisk sensitive saker.

4. DISKRIMINERING AV SAHARAWIENE I VEST-SAHARA

Ifølge marokkanske myndigheter (CESE 2013) er brutto nasjonalprodukt per innbygger 41 % høyere i det de omtaler som de sørlige provinser enn i landet for øvrig (34 263 DH i sør, mot et nasjonalt gjennomsnitt på 24 244 DH). Laayoune og Dakhla er regionene med lavest andel av befolkningen under fattigdomsgrensa (henholdsvis 2,2 og 2,6 %, mot et nasjonalt gjennomsnitt på 8,9 %). Også på andre utviklingsindikatorer, som for eksempel lese- og skriveferdigheter, scorer de sørlige provinsene over landsgjennomsnittet. Arbeidsledigheten er imidlertid høyere i sør enn landsgjennomsnittet (15 % i sør, mot 9 % i landsgjennomsnitt)²¹.

²¹ Arbeidsledighetstall kan være en indikasjon på relative forskjeller mellom områder, men har utover det liten mening i en marokkansk sammenheng. Marokkanske kvinner er i liten grad yrkesaktive, og få kvinner kommer med i statistikken. Heller ikke undersysselsatte menn som kun arbeider noen måneder i året, for eksempel i jordbruk eller som ekstrahjelp i et familieforetak, regnes som arbeidsledige. Tallene reflekterer derfor ikke de reelle arbeidsledighetstallene, som er langt høyere.

Det finnes ulike oppfatninger om hvorvidt saharawiene som gruppe er sosialt diskriminert på bakgrunn av sin etniske opprinnelse. Mohammed Daddach (møte i Oslo november 2011) mener at saharawier generelt sett ikke får arbeid i Vest-Sahara, fordi marokkanske myndigheter setter spørsmålsteget ved deres lojalitet til Marokko. Dette synet deles av CODESA (møte i Laayoune mai 2014), som mener at arbeidsledigheten er høyere i Vest-Sahara enn i resten av Marokko og at saharawiene ikke ansettes i de få stillingene som finnes.

Daddach og CODESA mener at saharawiene som gruppe også forskjellsbehandles på andre områder, som for eksempel når det gjelder tilgang på helsetjenester, særlig i forbindelse med skader påført under anti-marokkanske demonstrasjoner. Studentaktivisten Rabab Amidane mener at saharawier er diskriminert blant annet innen høyere utdanning (Tyssen & Blom 2007).

En kilde (diplomatisk kilde f, møte i Rabat november 2011) mener at forskjellsbehandlingen ikke er etnisk, men politisk motivert. Dette innebærer at dersom en saharawi anerkjenner Marokkos politikk i Vest-Sahara, eller i det minste ikke uttrykker anti-marokkanske holdninger offentlig, vil personens etniske bakgrunn som saharawi ikke ha noen negativ betydning for personens muligheter i det marokkanske samfunnet, verken med hensyn til skolegang, studier, arbeid eller andre goder.²²

Dersom en saharawi offentlig uttrykker anti-marokkanske holdninger, vil dette etter all sannsynlighet ha en negativ innvirkning på vedkommendes muligheter til å få arbeid i staten, som er den viktigste, for ikke å si eneste, arbeidsgiveren i Vest-Sahara. Det er lite sannsynlig at en person som ikke anerkjenner den marokkanske staten i Vest-Sahara vil bli ansatt i offentlig sektor for å arbeide for staten han eller hun ikke anerkjenner. Dette er i tråd med kong Mohammed VIs uttalelser om at «man ikke kan nyte godt av statsborgerskapets rettigheter og privilegier, for så å utnytte dem og konspirere med fedrelandets fiender» (Mundy 2010).²³ Imidlertid arbeider mange av de eldre aktivistene i offentlig sektor, stillinger de har fått som kompensasjon for menneskerettighetsbrudd under «bly-årene» (ASVDH, møte i Laayoune mai 2014; diplomatisk kilde b, møte i Rabat juni 2014).

Andre igjen avviser diskriminering på etnisk grunnlag i Vest-Sahara, og viser til at den marokkanske staten investerer relativt sett mer i Vest-Sahara enn i Marokko, med hensyn til infrastruktur, utdanning, helse og lignende, noe som også kommer saharawiene til gode. Forskeren O. Brouksy (2008), tilknyttet det franske forskningsinstituttet Institut français des relations internationales, viser for eksempel til at saharawiske ungdommer fra Vest-Sahara har tilgang på flere goder fra den marokkanske staten enn annen marokkansk ungdom, blant annet bedre studieordninger og mulighet for arbeid i offentlig sektor.

²² Man kan i denne sammenhengen vise til at personer med saharawisk opprinnelse innehar viktige stillinger i det marokkanske samfunnet. Ett eksempel er den nåværende *wali* (statens høyeste embedsmann) i Laayoune (og Marokkos tidligere ambassadør til Norge) er av saharawisk opprinnelse og har vokst opp i regionen. Et annet eksempel er direktøren for den marokkanske fengselsadministrasjonen, som også er av saharawisk opprinnelse. CODESA (møte i Laayoune mai 2014) er av den oppfatning at dette kun er symbolpolitikk, og belønning for å være lojal og underdanig.

²³ Med «fedrelandets fiender» menes Polisario og Algerie.

Diplomatisk kilde a (møte i Rabat juni 2014) viser til at saharawier i Vest-Sahara nyter godt av det såkalte Carte de promotion nationale (kalt *kartiyya* på lokal arabisk), som blant annet gir en månedlig inntekt på 1500 DH (rundt 1200 NOK), bolig, gratis transport med mer (Slimani 2010). I kontrast til dette tjener en hushjelp i Marokko helt ned i 150 DH (rundt 120 NOK) per måned, uten rett til sosiale stønader fra staten. Noen mener derfor at saharawiene nyter godt av positiv særbehandling på bekostning av befolkningen i nord. CODESA (møte i Laayoune mai 2014) oppfatter på sin side slik økonomisk støtte som et middel marokkanske myndigheter bruker for å belønne lojalitet og kneble opposisjon hos saharawiene.

Selv om andre folkegrupper i og utenfor Vest-Sahara, med rette eller urette, opplever saharawiene som favorisert av myndighetene, er det stor forskjell innad i den saharawiske befolkningen på tilgang til statens ressurser. Som tidligere nevnt, er saharawiene organisert i stammer, og de ulike stammene har ulik sosial status, politisk innflytelse og forhold til myndighetene. Mens noen stammer har et privilegert forhold til staten, bruker andre stammer sitt potensial til å skape uro for eksempel gjennom politisk mobilisering for uavhengighetssaken, som forhandlingskort overfor staten når arbeidsplasser, trygdeordninger, sosialboliger og andre ytelser skal fordeles (diplomatisk kilde a, møte i Rabat juni 2014; Slimani 2010). En slik klientelistisk politikk fører til dype splittelser innad i den saharawiske befolkningen, fremmer korrupsjon og undergraver tilliten til de marokkanske myndighetene i Vest-Sahara.

4.1.1 Kulturell fremmedgjøring

Ifølge Zunes & Mundy (2010) har Marokkos bosettingspolitikk i området ført til at mange saharawier opplever seg som kulturelt marginalisert. Innflyttingen av marokkanere til området oppleves som overveldende for mange saharawier, og mange føler at «marokkaniseringen» av regionen truer deres språklige og kulturelle egenart. Bruk av hassaniyya²⁴ i situasjoner hvor marokkansk arabisk er påkrevd, for eksempel i rettssaker mot aktivister, og bruk av tradisjonelle saharawiske klær, er således viktige identitetsmarkører for saharawier i Vest-Sahara (Zunes & Mundy 2010). Også saharawier som støtter Marokkos autonomiplan, mener at deres kulturelle og språklige egenart må tilgodeses i større grad enn i dag (diplomatisk kilde a, møte i Laayoune mai 2014).

5. STATSBORGERSKAP OG ID-DOKUMENTER

Marokko anser Vest-Sahara for å være en integrert del av Marokko, og styrer det som en marokkansk provins. Området er følgelig underlagt samme administrasjonsstruktur og lovverk, herunder statsborgerlovgivning, som resten av kongedømmet. En person som har sin opprinnelse i dette området, har derfor krav på

²⁴ Hassaniyya er en arabisk dialekt som snakkes i et område som strekker seg fra Guelmin (Marokko) i nord, Tindouf (Algerie) i nordøst, Timbuktu (Mali) i sørøst og til Senegal-elven i sør. De fleste saharawier har hassaniyya som førstespråk, men behersker også marokkansk arabisk, til forskjell fra innflyttere fra Marokko, som snakker marokkansk arabisk og/eller tamazight (berbisk). De fleste saharawier kodeveksler mellom hassaniyya og marokkansk arabisk i ulike kommunikasjonsituasjoner.

marokkansk statsborgerskap. Dette innebærer også at alle innbyggere i Vest-Sahara har marokkanske ID-kort og/eller pass, uansett etnisk bakgrunn.

Alle marokkanske ID-kort har en stedskode. Koden for Laayoune er SH, koden for Es-Smara er SJ og koden for Dakhla er O (Wikipedia). Alle innbyggere i Marokko og Vest-Sahara har steds-koder på sitt ID-kort, uansett etnisk bakgrunn. Steds-koden viser derfor kun til registrert bosted, og ikke til personens etniske eller geografiske opprinnelse.

Marokko har god oversikt over egen befolkning. Dette innebærer at det ikke finnes personer med opprinnelse i regionen som ikke har, eller ikke kan få, ID-dokumenter. Tvert imot har en del saharawier i Vest-Sahara også dokumenter fra Mauritania og/eller Spania i tillegg til marokkanske ID-dokumenter, på grunn av de historiske båndene til disse landene (HRW 2008).²⁵

6. BEVEGELSESFRIHET

Alle innbyggere i Vest-Sahara, uavhengig av etnisk opprinnelse, står fritt til å forflytte seg innad i kongedømmet og bosette seg der de vil (se Landinfo 2012 for mer detaljert informasjon). De står også fritt til å reise utenlands, så fremt de får visum der det er påkrevd. Mohammed Daddach (møte i Oslo november 2011) opplyser imidlertid at marokkanske myndigheter tidligere har nektet saharawiske aktivister pass, eller har inndratt passet. Det er tvilsomt at dette forekommer i dag. Human Rights Watch (HRW 2008) opplyser at aktivister stort sett reiser fritt til utlandet, men at reiserestriksjoner kan forekomme, uten at de presiserer omfanget av dette.

Diplomatisk kilde a, som representerer et sentralt EU-land (møte i Rabat juni 2014), opplyste til Landinfo at deres ambassade gir Schengen-visum til saharawiske aktivister når de søker. Diplomatisk kilde b (møte i Rabat juni 2014) opplyste at det ikke finnes opplysninger om at det er begrensninger i bevegelsesfriheten for innbyggere i Vest-Sahara, verken for aktivister eller ordinære innbyggere.

Kjente aktivister har imidlertid ved enkelte tilfeller fått problemer med marokkanske myndigheter når de returnerer fra de Polisario-styrte leirene i Algerie, eller når de returnerer fra andre «høyprofilerte» reiser. Et kjent eksempel på slike innreiseproblemer er da den kjente aktivisten Aminatou Haidar returnerte fra USA etter å ha mottatt en menneskerettighetspris der i 2009. Ved innreise til Marokko ble hun stanset av marokkanske myndigheter og sendt til Kanariøyene, hvor hun satte i gang en sultestreik (NTB 2009). Etter noen uker fikk Haidar returnere til Marokko.

²⁵ Landinfo har ved flere anledninger fått spørsmål fra forvaltningen hvorvidt personer med opprinnelse i marokkansk-kontrollert Vest-Sahara og som offentlig har gitt uttrykk for sterke anti-marokkanske holdninger kan, og vil, kunne søke om pass fra utlandet, for eksempel fra Norge. Som tidligere nevnt, anser Marokko Vest-Sahara som en marokkansk provins, og anser følgelig alle områdets innbyggerne som borgere av Marokko, med fulle statsborgerrettigheter. Det er derfor ingenting som fra et juridisk synspunkt tilsier at en person med opprinnelse av marokkansk-kontrollert Vest-Sahara ikke skulle få ID-kort og/eller pass dersom vedkommende selv søker om dette ved en marokkansk utenriksstasjon. Det kan imidlertid være forhold ved den enkelte sak som har innvirkning på utfallet, noe Landinfo ikke kan forventes å ha noen informasjon om.

Det er mange veisperringer i Vest-Sahara, som er sterkt militarisert. Disse veisperringene hindrer ifølge diplomatisk kilde b ikke bevegelsesfriheten innad i eller ut av området, men bidrar til å skape spenning og frustrasjon for innbyggerne.

6.1.1 Mobilitet mellom leirene i Algerie og marokkansk-kontrollert Vest-Sahara og Marokko

Selv det ofte fra marokkansk side fremstilles som at innbyggerne i leirene i Algerie nærmest er sperret inne i leirene mot sin egen vilje, er det i realiteten stor mobilitet mellom leirene og marokkansk-kontrollert Vest-Sahara. Ifølge Human Rights Watch (HRW 2008; 2014) kan innbyggerne fritt forlate leirene, uten at dette fører til reaksjoner fra Polisarios side, verken mot dem selv eller familiene deres. Innbyggerne i leirene kan selv organisere reisen, eller de kan delta på familieutvekslingsprogrammet til UNHCR.

Dersom en person fra leirene ønsker å bosette seg permanent i marokkansk-kontrollert Vest-Sahara, vil marokkanske myndigheter gi vedkommende nødvendige ID-dokumenter, i tillegg til reetableringsstøtte og andre støtteordninger (Centre Annakhil; marokkansk tjenestemann, møter i Laayoune mai 2014). Personer som har sin opprinnelse i marokkansk-kontrollert Vest-Sahara, har fulle statsborgerrettigheter i Marokko (se Landinfo 2012 for mer detaljert informasjon om flytting fra leirene i Algerie til marokkansk-kontrollert Vest-Sahara og Marokko).

7. REFERANSER

Skriftlige kilder

- Amnesty International (2014, 19. september). *Sahrawi Men on Hunger Strike Against Torture*. London: Amnesty International. Tilgjengelig fra <http://www.google.no/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CB0QFjAA&url=http%3A%2F%2Fua.amnesty.ch%2Furgent-actions%2F2014%2F09%2F233-14%2Fua-233-14-english&ei=skh0VJfyAqKiyAPyk4GIDQ&usg=AFQjCNENuWHsJzssFPqKIEsnLVb2S-gMA> [lastet ned 25. november 2014]
- Amnesty International (2010, desember). *Rights Trampled. Protests, violence and repression in Western Sahara*. London: Amnesty International. Tilgjengelig fra <https://www.amnesty.org/en/documents/MDE29/019/2010/en/> [lastet ned 3. mars 2015]
- Brouksy, O. (2008). *Etre jeune au Sahara occidental aujourd'hui*. Paris: Institut français des relations internationales. Tilgjengelig fra <https://www.ifri.org/fr/publications/enotes/notes-de-lifri/etre-jeune-sahara-occidental-aujourd'hui> [lastet ned 3. mars 2015]
- Castellino, J. & Domínguez-Redondo, E. (2014). The Identity Question: Who are the Sahrawis and What Is Their "Home"? I: Boukhars, A. & Roussellier, J. (Red.). *Perspectives on Western Sahara. Myths, Nationalisms, and Geopolitics*. Plymouth: Rowman & Littlefield, 29-51.
- CESE, dvs. Conseil Economique, Social et Environnemental (2013, oktober). *Nouveau modèle de développement pour les provinces du sud*. Rabat: CESE. Tilgjengelig fra <http://www.ces.ma/Documents/PDF/Web-Rapport-NMDPSR-FR.pdf> [lastet ned 20. november 2014]
- CNDH, dvs. Conseil National des Droits de l'Homme (2012, 30. oktober). *La crise dans les prisons, une responsabilité partagée*. Rabat : CNDH. Tilgjengelig fra http://cndh.ma/sites/default/files/crise_des_prisons_-rapport_integral.pdf [lastet ned 1. desember 2014]
- [Code pénal] (1962). *Dahir N° 1-59-413 du 28 joumada II 1382 (26 novembre 1962) portant approbation du texte du code pénal*. Rabat: Royaume du Maroc. Tilgjengelig fra <http://adala.justice.gov.ma/production/legislation/fr/penal/Code%20Penal.htm> [lastet ned 4. desember 2014]
- FIDH, dvs. Fédération Internationale des Ligues des Droits de l'Homme (2014, november). *Maroc: La justice marocaine en chantier: des réformes essentielles mais non suffisantes pour la protection des droits humains*. Paris: FIDH. Tilgjengelig fra <https://www.fidh.org/IMG/pdf/maroc645f2014.pdf> [lastet ned 26. november 2014]
- HRW, dvs. Human Rights Watch (2008, desember). *Human Rights in Western Sahara and the Tindouf Refugee Camps*. New York: HRW. Tilgjengelig fra <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/wsahara1208web.pdf> [lastet ned 4. desember 2014]
- HRW (2009, oktober). *Morocco - Freedom to Create Associations. A declarative Regime in Name only*. New York: HRW. Tilgjengelig fra <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/morocco1009web.pdf> [lastet ned 18. november 2014]
- HRW (2013, 21. juni). "Just Sign Here". *Unfair Trials Based on Confessions to the Police in Morocco*. New York: HRW. Tilgjengelig fra <http://www.hrw.org/reports/2013/06/21/just-sign-here-0> [lastet ned 4. desember 2014]
- HRW (2014a, 9. september). *Morocco: Letter to the Government Chief Abdel-Ilah Benkirane about the Case of Abdeslamb Loumadi*. New York, HRW. Tilgjengelig fra <http://www.hrw.org/news/2014/09/08/morocco-letter-government-chief-abdel-ilah-benkirane-about-case-abdeslamb-loumadi> [lastet ned 3. desember 2014]

- HRW (2014b, 9. september). *Morocco/Western Sahara: Fair Trials Elusive*. New York: HRW. Tilgjengelig fra <http://www.hrw.org/news/2014/09/09/moroccowestern-sahara-fair-trials-elusive> [lastet ned 3. desember 2014]
- HRW (2014c, oktober). *Off the Radar. Human Rights in the Tindouf Refugee Camps*. New York: HRW. Tilgjengelig fra <http://www.hrw.org/reports/2014/10/18/radar> [lastet ned 17. november 2014]
- Jeune Afrique (2013, 21. oktober). Sahara occidental: Incidents à Laâyoune en marge de la visite de Christopher Ross. *Jeune Afrique*. Tilgjengelig fra <http://www.jeuneafrique.com/Article/ARTJAWEB20131021081306/> [lastet ned 4. desember 2014]
- Karmous, A. & Dubuisson, P. (2003, juli). *Les conditions de détention des prisonniers de guerre marocains détenus à Tindouf (Algérie)*. Paris: Fondation France Libertés. Tilgjengelig via http://www.arso.org/flrapport_tindouf.pdf [lastet ned 4. desember 2014]
- Krokfjord, T. (2014, 12. desember). Her overvåker politiet de norske aktivistene. *Dagbladet*. Tilgjengelig fra <http://www.dagbladet.no/2014/12/12/nyheter/vest-sahara/utenriks/seabird/marokko/36679619/> [lastet ned 3. mars 2015]
- Landguiden (u.å.). *Västsahara: Befolkning og språk*. Stockholm: Utrikespolitiska Institutet [Elektronisk abonnementstjeneste, lastet ned 4. desember 2014]
- Landinfo (2012, 21. august). *Vest-Sahara/Marokko – Flytting fra de Polisario-styrte leirene rundt Tindouf, Algerie til marokkansk-kontrollert Vest-Sahara og Marokko*. Oslo: Landinfo. Tilgjengelig http://www.landinfo.no/asset/2134/1/2134_1.pdf [lastet ned 4. desember 2014]
- Landinfo (2014, 26. mars). *Marokko: Fengselsforhold*. Oslo: Landinfo. Tilgjengelig fra http://www.landinfo.no/asset/2824/1/2824_1.pdf [lastet ned 26. november 2014]
- Marchesin, P. (2010). *Tribus, ethnies et pouvoir en Mauritanie*. Paris: Karthala.
- Méndez, J. E. (2013, 28. februar). *Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment*. New York: UN Human Rights Council. Tilgjengelig fra http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/RegularSession/Session22/A-HRC-22-53-Add-2_en.pdf [lastet ned 4. desember 2014]
- Mundy, J. (2010). Western Sahara's 48 Hours of Rage. *Middle East Report* 257. Tilgjengelig fra <http://www.merip.org/mer/mer257/western-saharas-48-hours-rage> [lastet ned 4. desember 2014]
- NTB, dvs. Norsk Telegrambyrå (2009, 7. desember). Nekter å stanse sultestreik for Vest-Sahara. *Dagbladet*. Tilgjengelig fra <http://www.dagbladet.no/2009/12/07/nyheter/utenriks/fred/demonstrasjon/9394011/> [lastet ned 19. desember 2014]
- RFI, dvs. Radio France Internationale (2014, 17. mars). Au Maroc, les tribunaux militaires ne jugerons plus les civils. *RFI*. Tilgjengelig fra http://www.rfi.fr/afrique/20140317-maroc-tribunaux-militaires-jugeront-plus-civils/#./?&_suid=1416838450055041059523729438513 [lastet ned 4. desember 2014]
- Slimani, L. (2010, 24. desember). Sahara: après Laayoune... *Jeune Afrique*. Tilgjengelig fra <http://www.jeuneafrique.com/Article/ARTJAJA2605p044-047.xml0/> [lastet ned 4. desember 2014]
- Soudan, F. (2010, 18. november). Sahara: Jour de fièvre. *Jeune Afrique*. Tilgjengelig fra <http://www.jeuneafrique.com/Article/ARTJAJA2601p014-016.xml0/> [lastet ned 4. desember 2014]
- Store norske leksikon. *Stamme (samfunnsvitenskap)* (siste endret 5. mars 2012). Tilgjengelig fra <https://snl.no/stamme/samfunnsvitenskap> [lastet ned 21. november 2014]

- Tyssen, T. S. & Blom, K. (2007, 28. november). Stadig verre for saharawiske studentar: – Blir slått og torturert. *Universitas*. Tilgjengelig fra <http://universitas.no/nyhet/50052/-blir-slatt-og-torturert> [lastet ned 4. desember 2014]
- UN, dvs. United Nations (2012, oktober). *Map no. 3175 Rev. 4*. New York: UN. Tilgjengelig fra <http://www.un.org/Depts/Cartographic/map/profile/wsahara.pdf> [lastet ned 16. desember 2014]
- U. S. Department of State (2011, 8. april). *Country Reports on Human Rights Practices 2010 – Western Sahara*. Washington D.C.: U.S. Department of State. Tilgjengelig fra <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2010/nea/154469.htm> [lastet ned 4. desember 2014]
- U. S. Department of State (2013, 19. april). *Country Reports on Human Rights Practices 2012 – Western Sahara*. Washington D.C.: U.S. Department of State. Tilgjengelig fra <http://www.state.gov/documents/organization/204600.pdf> [lastet ned 3. mars 2015]
- U. S. Department of State (2014, 27. februar). *Country Reports on Human Rights Practices 2013 – Western Sahara*. Washington D.C.: U.S. Department of State. Tilgjengelig fra <http://www.state.gov/documents/organization/220593.pdf> [lastet ned 3. mars 2015]
- Wikipedia (sist endret 26. november 2014). *Carte d'identité nationale au Maroc*. Tilgjengelig fra http://fr.wikipedia.org/wiki/Carte_d'identit%C3%A9_nationale_au_Maroc [lastet ned 3. mars 2015]
- Zunes, S. & Mundy, J. (2010). *Western Sahara. War, nationalism, and conflict irresolution*. Syracuse, NY: Syracuse University Press.

Muntlige kilder

- ASVDH, dvs. Association sahraouie des victimes de violations graves commises par L'Etat marocain. Møte i Laayoune 28. mai 2014.
- Centre Annakhil. Møte i Laayoune 28. mai 2014.
- CODESA, dvs. Collectif des défenseurs sahraouis des droits de l'Homme. Møte i Laayoune 30. mai 2014.
- Commission Indépendante des Droits de l'Homme. Møte i Laayoune 31. mai 2014.
- Daddach, Mohammed. Møte i Oslo 10. november 2011.
- Diplomatisk kilde a. Møte i Rabat juni 2014.
- Diplomatisk kilde b. Møte i Rabat juni 2014.
- Diplomatisk kilde c. Møte i Rabat juni 2014.
- Diplomatisk kilde d. Møte i Rabat 2014.
- Diplomatisk kilde e. Møte i Rabat november 2011.
- Diplomatisk kilde f. Møte i Rabat november 2011.
- Foro femenino de desarrollo y de cultura. Møte i Laayoune 29. mai 2014.
- Forsvarsadvokat. Møte i Laayoune 31. mai 2014.
- Marokkansk tjenestemann. Møte i Laayoune 29. mai 2014.

8. VEDLEGG: KART

Kilde: UN 2012.

Temanotat Marokko/Vest-Sahara: Aktivisme i Vest-Sahara